

บทที่ 2 เม่งจื๊อ (Mencius) (390-305 ก่อน ค.ศ.)

หนึ่งในกลุ่มผู้ตีความปรัชญาของขงจื๊อที่มีชีวิตอยู่ช่วงสมัยก่อนราชวงศ์ฮั่น คือ เม่งจื๊อ ซึ่งเป็นผู้ที่รู้จักกันดีว่าเป็นปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่ง เม่งจื๊อนั้นยิ่งใหญ่ที่ส่องรองจากขงจื๊อเท่านั้น

ประวัติของเม่งจื๊อ

เม่งจื๊อเกิดประมาณ 1 ศตวรรษหลังจากที่ขงจื๊อเสียชีวิต เม่งจื๊อมีความสนใจที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ ต่อมาเม่งจื๊อได้เป็นครูซึ่งมีสานุศิษย์ของตนเอง รวมทั้งมีโอกาสเป็นที่ปรึกษาของบรรดาเจ้าผู้ครองนครต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในนครชี่ (Ch'i) เม่งจื๊อได้รับตำแหน่งทางการเมืองสูง อย่างไรก็ตาม คำสอนของเม่งจื๊อเกี่ยวกับรัฐบาลที่สูงส่งด้วยอุดมการณ์ด้วยจริยธรรมอย่างข่ง กลับไม่ได้รับความสนใจและนำไปปฏิบัติ

สิ่งที่เม่งจื๊อมีความปรารถนาอย่างยิ่งยวดคือ การดำเนินชีวิตตามแบบขงจื๊อ เม่งจื๊อกล่าวว่า “สิ่งที่ฉันปรารถนาคือดำเนินตามขงจื๊อ”¹ ดังนั้น ขงจื๊อในสายตาของเม่งจื๊อคือปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่หลังยุคโบราณอันไกลโพ้น เขากล่าวยกย่องขงจื๊อไว้ว่า “...ตั้งแต่มีมนุษย์มาจนถึงบัดนี้ ไม่เคยมีขงจื๊ออีกคน”²

ปรัชญาของเม่งจื๊อ

ล่วงมาถึงสมัยของเม่งจื๊อนั้น ลัทธิขงจื๊อมีคู่แข่งมากมาย ดังนั้น หน้าที่ของเม่งจื๊อจึงได้แก่ คอยตอบโต้ปรัชญาของกลุ่มคนสำคัญ คือ ม่อจื๊อ (Mo-tzu) ผู้สอนหลักความรักสากล (Universal Love) ซึ่งเม่งจื๊อถือว่าคำสอนดังกล่าวทำลายความสัมพันธ์ในครอบครัว และเอียงจื๊อ (Yang Tzu) ผู้สอนหลักการรักตนเอง และเม่งจื๊อถือว่าเป็นคำสอนที่ขัดกับหลักการอุทิศตนเพื่อคนอื่น

ปรัชญาของเม่งจื๊อ เป็นปรัชญาที่พัฒนามาจากปรัชญาของขงจื๊อนั่นเอง จุดเด่นของปรัชญาของเม่งจื๊อ ที่ถือได้ว่าก้าวไปไกลกว่าปรัชญาของขงจื๊อ คือ

¹ D.C. Lau, tr. *Mencius*, Book II : Part A : 2 “...but it is my hope and wish to follow the example of Confucius”

² *Ibid.*, “...Ever since ma' come into this world, there has never been another Confucius”

1. ธรรมชาติของมนุษย์

ความก้าวหน้าของปรัชญาเม่งจื่อประการแรกที่สุดก็คือ ขณะที่ยังจื่อให้ความสนใจต่อการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ดังนั้น ขงจื่อจึงสอนว่ามนุษย์สามารถประพฤติดีได้อย่างไร แต่ไม่เคยสอนว่าทำไมมนุษย์ต้องประพฤติดีมีคุณธรรม เม่งจื่อจึงเป็นผู้เสริมคำตอบให้คำถามดังกล่าวด้วยคำสอนเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ ทั้งนี้ สำหรับเม่งจื่อแล้ว เหตุที่มนุษย์ต้องประพฤติดี หรือต้องมีคุณธรรมก็เพราะมนุษย์มีธรรมชาติดีโดยธรรมชาติอยู่แล้ว

D.C. Lau ได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า ถึงแม้ว่าเม่งจื่อจะเป็นผู้สืบทอดความคิดของขงจื่อ แต่การเปลี่ยนโฉมหน้าทางปรัชญาบางอย่าง ทำให้เม่งจื่อต้องเผชิญกับปัญหาที่ไม่เคยเป็นปัญหาใหญ่ในสมัยของขงจื่อ แต่กลับเป็นปัญหาที่ต้องถกเถียงกันอย่างเผ็ดร้อนในสมัยของเม่งจื่อ ปัญหาดังกล่าวคือปัญหาเรื่องธรรมชาติของมนุษย์³

สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ขึ้นก็เพราะคำสอนเรื่องโองการแห่งสวรรค์ (Mandate of Heaven) ของราชวงศ์โจวตอนต้น โดยทั่วไปโองการแห่งสวรรค์ หมายถึงความต้องการของสวรรค์ที่ต้องการให้ผู้ปกครองปฏิบัติต่อประชาชน โดยเห็นแก่ผลประโยชน์และความสุขของประชาชนเป็นหลัก แต่ต่อมาความหมายของโองการแห่งสวรรค์ก็กว้างไปไกลถึงว่ามนุษย์ทุกคนได้รับโองการแห่งสวรรค์ นั้นย่อมหาความว่า สวรรค์มีความปรารถนาที่จะให้ทุกคนมีจริยธรรม อันเป็นเหตุให้ก่อปัญหาที่ตามมาคือมนุษย์มีธรรมชาติเช่นไร? ธรรมชาติดังกล่าวสามารถเอื้ออำนวยให้มนุษย์ปฏิบัติตามความปรารถนาแห่งสวรรค์ได้หรือไม่ ปัญหาดังกล่าวจึงเข้ามาเกี่ยวข้องกับทฤษฎีในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์

ในสมัยของเม่งจื่อ ได้มีทฤษฎีที่อธิบายถึงธรรมชาติของมนุษย์ที่เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางอยู่แล้ว ทฤษฎีดังกล่าวเป็นทฤษฎีของเกาจื่อ (Kao Tzu) ทั้งนี้ ตามทฤษฎีของเกาจื่อนั้น ธรรมชาติของมนุษย์ คือตัณหา (DESIRE) และความกระหาย (appetites) ดังเกาจื่อกล่าวว่า “ความกระหายในอาหารและเพศสัมพันธ์คือธรรมชาติ”⁴ ทั้งนี้ ถ้าเป็นความจริงตามทฤษฎีของเกาจื่อ พฤติกรรมของมนุษย์ทั้งมวลล้วนถูกแรงผลักดันของตัณหาและความกระหายทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น จุดหมายแห่งพฤติกรรมของมนุษย์มิใช่อะไรอื่นนอกจากเพื่อสนองตอบตัณหาของตน ด้วยเหตุดังกล่าว ไม่ว่ามนุษย์จะมีความปรารถนาที่จะทำตามโองการแห่งสวรรค์สักเท่าใด ก็ยอมเป็นไปไม่ได้ เพราะตัณหาและความกระหายจะลุดรั้งมนุษย์เข้าไปมิให้ทำตามโองการแห่งสวรรค์นั้น เม่งจื่อมิได้โต้แย้งเกาจื่อเสียทีเดียว เม่งจื่อยอมรับว่ามนุษย์มีตัณหาและความกระหาย แต่ตัณหาและความกระหายเป็นเพียงส่วนหนึ่งแห่งธรรมชาติ

³ดู D.C. Lau, tr. **MENCIUS**, p. 12.

⁴D.C. Lau, tr. **Ibid.**, Book VI : PART A, 4, “Appetite for food and sex is nature”

ของมนุษย์เท่านั้น มิใช่ว่าธรรมชาติของมนุษย์ทั้งหมดคือตัณหาและความกระหาย เม่งจื่อมีความเห็นว่ามนุษย์นั้นแตกต่างจากสัตว์ หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งมนุษย์มีธรรมชาติพิเศษที่สัตว์ไม่มี มนุษย์จะเป็นผู้มีคุณธรรมหรือไม่ ก็สุดแล้วแต่ความสามารถของเขาที่จะรักษาธรรมชาติส่วนนั้นของเขาไว้ได้หรือไม่ ดังที่เม่งจื่อได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า “ความแตกต่างระหว่างมนุษย์และสัตว์มีอยู่ คนทั่วไปมักจะสูญเสียลักษณะเฉพาะนี้ แต่สุภาพบุรุษมักจะรักษามันไว้ได้”⁵

ตามทฤษฎีของเม่งจื่อ สิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์คือ มนุษย์เป็นเจ้าของ “หัวใจ” (heart) ทั้งนี้ หน้าที่พิเศษของ “หัวใจ” คือรู้จักคิด (to think) หน้าที่ของ “หัวใจ” ที่เป็นธรรมชาติของมนุษย์จึงต่างจากสัตว์อื่น ๆ ของมนุษย์อย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ สัตว์เนื่องจากเป็นสิ่งที่ไม่สามารถคิดได้จึงถูกชักจูงให้มุ่งสู่วัตถุแห่งความต้องการของตนอย่างง่ายดาย เช่น สัตว์ป่า มักจะชอบมองแต่สิ่งสวยงาม สัตว์หุชอบที่จะได้ยินแต่เสียงที่ไพเราะ มนุษย์นั้นถ้าไม่ใช่ “หัวใจ” ก็ย่อมจะมีชีวิตอยู่ด้วยการถูกชักจูงจากสัตว์ของตนเองเท่านั้น ไม่รู้จักเหนี่ยวรั้งความต้องการของตน เพราะฉะนั้น เมื่อสวรรค์ได้ให้ของขวัญอันล้ำค่า คือ “หัวใจที่คิดได้” มนุษย์ก็ควรจะใช้ประโยชน์จาก “หัวใจ” ของตนนั้น

สิ่งที่สามารถตอบสนองหัวใจได้ คือ เหตุผลและความชอบธรรม ดังที่เม่งจื่อกล่าวว่า “เหตุผลและความชอบธรรม ทำให้หัวใจของฉันทินดี เจกเช่นเดียวกับเนื้อที่ทำความยินดีให้กับลิ้น”⁶ คำกล่าวของเม่งจื่อดังกล่าวย่อมหมายความว่า สิ่งที่สามารถสนองตอบหัวใจต้องมีค่าที่สูงส่งกว่าสิ่งที่ตอบสนองผัสสะของมนุษย์ เพราะสิ่งนั้นต้องเป็นสิ่งที่ดีชอบธรรมและมีเหตุผลด้วย จากความเชื่อที่ว่า สิ่งที่สามารถตอบสนองหัวใจ คือ สิ่งที่ดีชอบธรรมและมีเหตุผล ธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์ของมนุษย์ที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์อื่น จึงเป็นธรรมชาติที่ดี หรือเป็นธรรมชาติที่มีคุณธรรม

ตามทฤษฎีของเม่งจื่อ ธรรมชาติที่ดีของหัวใจมี 4 อย่างดังนี้

1. หัวใจแห่งความเมตตากรุณา (The heart of Compassion)

หัวใจดังกล่าวทำให้มนุษย์มีธรรมชาติที่ดี คือ ไม่อาจทนเห็นความเจ็บปวดและความทุกข์ยากของคนอื่นได้ ทำให้มนุษย์ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความรักและความเมตตาต่อคนอื่นโดยธรรมชาติ ซึ่งก็ได้แก่คุณธรรม “เอ็น” (en) ของขงจื้อนั่นเอง

⁵ Ibid., Book IV : PART A, 19 "Slight is the difference between man and the brutes. The common man loses this distinguishing feature, while the gentleman retains it."

⁶ Ibid., Book VI : PART A, 7 "Reason and righteousness please my heart in the same way as meat please my palate."

2. หัวใจแห่งความละอาย (The heart of shame)

หัวใจดังกล่าวทำให้มนุษย์มีแรงบันดาลใจที่จะกลายเป็นผู้มีคุณธรรม เพราะถ้าหากมนุษย์ปราศจากซึ่งความละอาย มนุษย์ก็ย่อมไม่ปรารถนาจะก้าวไปสู่ความเป็นคนมีคุณธรรม แต่อย่างใดทั้งสิ้น เพราะไม่รู้สึกว่ามีความละอายในความเป็นคนชั่วของตนแต่อย่างใด คุณธรรมดังกล่าวคือคุณธรรมอ^๗ (๓) ของขงจื้อนั่นเอง

3. หัวใจแห่งความสุภาพและความอ่อนน้อมถ่อมตน (The heart of Courtesy and modesty)

หัวใจดังกล่าวทำให้มนุษย์โดยธรรมชาติไม่เย่อหยิ่งคุยโวในสิ่งที่ตนกระทำหรือไม่พยายามที่จะแสดงตนให้เป็นผู้ยิ่งใหญ่ หรือแสดงตนว่าเป็นผู้สูงกว่าคนอื่น ๆ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่สุภาพของบุคคลในสังคม นั้นย่อมนัยความว่า โดยธรรมชาติมนุษย์ย่อมไม่คิดถึงผลประโยชน์ส่วนตัว หัวใจดังกล่าวจึงได้แก่ คุณธรรมล^๘ (๔) ของขงจื้อนั่นเอง

4. หัวใจแห่งความผิดชอบชั่วดี (The heart of right and wrong)

หัวใจนี้ทำให้มนุษย์โดยธรรมชาติสามารถแบ่งแยกได้ว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูกอีกทั้งสามารถยอมรับความถูกต้อง หรือติเตียนความผิดได้ นั้นย่อมนัยความว่า เมื่อมนุษย์ไม่ปฏิบัติสิ่งที่ชอบธรรม เขาย่อมรู้ว่าตนได้ทำสิ่งที่ผิดไปแล้ว และรู้สึกติเตียนสิ่งที่ตนได้กระทำลงไปด้วย อันเป็นเหตุให้เกิดความรู้สึกละอายตามมาด้วย หัวใจดังกล่าวจึงได้แก่คุณธรรมสดีปัญญา (Chih) ที่ทำให้มนุษย์สามารถรู้ถึงผิดชอบชั่วดีได้

ธรรมชาติที่ดี 4 ประการดังกล่าว ทำให้มนุษย์มีแนวโน้มไปในทางดีมีคุณธรรมอย่างไรก็ตาม เม่งจื้อย่อมเห็นด้วยกับขงจื้อที่ว่า ธรรมชาติที่ดีเป็นเพียงเชื้อแห่งความดีในตัวมนุษย์เท่านั้น ถ้ามนุษย์ไม่กระทำตามแนวโน้มที่ดีโดยธรรมชาติของตนดังกล่าว ก็ย่อมนัยความว่าเชื้อแห่งความดีหรือเมล็ดพืชแห่งความดีนั้น ไม่สามารถเติบโตจนเป็นผลพวงแห่งความดีที่เด่นชัดได้ ฉะนั้นไม่ใช่ว่ามนุษย์ไม่เคยเป็นเจ้าของความเมตตากรุณาหรือคุณธรรม แต่การที่เขาไม่มีความเมตตากรุณาหรือคุณธรรม ก็เพราะ “ปล่อยหัวใจที่แท้จริงของตนหลุดมือไป”^๗ เพราะฉะนั้น เนื่องจากธรรมชาติที่ดีดังกล่าวสามารถหายไปได้ง่าย มนุษย์จึงต้องพยายามระมัดระวังและพยายามพัฒนาธรรมชาติที่ได้ออกมาให้โดดเด่น ตามความเห็นของเม่งจื้อนั้น มนุษย์ย่อมสามารถพัฒนาตนเองให้มีความก้าวหน้าทางคุณธรรมได้ ถ้าเขาไม่ตกอยู่ในสภาพที่ถูกฉุดกระชากโดยความคิดและการกระทำที่เห็นแก่ตัว หรืออีกนัยหนึ่งเชื้อแห่งคุณธรรมสามารถเติบโตได้อย่างดีโดยธรรมชาติ ถ้ามนุษย์ถูกทอดทิ้งให้อยู่คนเดียว เม่งจื้อมีความเห็นว่า ธรรมชาติจิตสันดานอันดีงามของมนุษย์นั้นเหมือนกระแสน้ำที่มีธรรมชาติคือไหลลงสู่ที่ต่ำ การสกัดกั้นน้ำด้วยวิธีการต่าง ๆ ย่อมทำให้ผิดธรรมชาติของกระแสน้ำ มนุษย์ที่ทำความ

⁷ Ibid., Book VI : PART A, 8 “...let go to his true heart”

ชั่วหรือกระทำในสิ่งที่ไม่คล้อยตามแนวโน้มคุณธรรมของตนเอง ก็เพราะแรงดันจากสิ่งอื่น ด้วยเหตุดังกล่าว คุณธรรมตามทรศนะของเม่งจื๊อนั้น ไม่ใช่สิ่งที่ถูกบังคับจากภายนอก แต่เป็นกระแสที่ไหลอยู่เป็นธรรมชาติภายในของมนุษย์เอง และเมื่อได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่แล้ว มนุษย์ผู้นั้นย่อมได้ชื่อว่าบัณฑิต (sage) อย่างไรก็ตาม สาเหตุจากภายนอกย่อมลุดให้มนุษย์กระทำในสิ่งที่ขัดกับธรรมชาติของตนได้ แต่ถ้ามนุษย์ออกนอกธรรมชาติที่มีคุณธรรมของตน การศึกษาก็ยังสามารถเข้ามามีบทบาทคือ “ช่วยค้นหาหัวใจที่นอกกลุ่มออกไป”⁸ เพราะฉะนั้น เม่งจื๊อจึงมีความเห็นเช่นเดียวกับขงจื๊อ คือเน้นความสำคัญของการศึกษา และแน่นอน การศึกษาดังกล่าวมิใช่หมายถึงการศึกษาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเอง แต่เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณธรรมของตนเอง

2. ปรัชญาการเมืองของเม่งจื๊อ

ปรัชญาการเมืองของเม่งจื๊อเป็นส่วนที่สืบทอดปรัชญาจริยธรรมของเม่งจื๊อนั้นเอง เม่งจื๊อมีความเห็นว่าสวรรค์เป็นผู้แต่งตั้งผู้ปกครอง ผู้ปกครองต้องปกครองเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน เพราะฉะนั้น ผู้ปกครองสมควรจะอยู่ในตำแหน่งต่อไปหรือไม่ก็อยู่ที่ว่าผู้ปกครองได้ปฏิบัติตามหน้าที่อันพึงมีของตนหรือไม่ ถ้าผู้ปกครองไม่สามารถรักษาหน้าที่แห่งความเป็นผู้ปกครองของตนเองไว้ได้ ก็สมควรจะออกจากตำแหน่ง ดังนั้น จึงเป็นเรื่องของความชอบธรรม ถ้าประชาชนจะช่วยกันขับไล่ผู้ปกครองที่ไม่รักษาผลประโยชน์ของประชาชน ดังที่ กุง ซุน ชู (Kung-sun Cheou) เอ่ยถามเม่งจื๊อว่า “เมื่อผู้ปกครองไม่ดี เป็นไปได้หรือที่ประชาชนผู้ฉลาดและมีคุณธรรมจะขับไล่ผู้ปกครองไป?” เม่งจื๊อได้ตอบว่า “เป็นไปได้ แต่ต้องสาเหตุจากแรงจูงใจเหมือน ยี่ หยิน มิฉะนั้นก็เท่ากับเป็นการแย่งอำนาจ”⁹ ดังนั้น ตามทรศนะของเม่งจื๊อ ความสำคัญของการปกครองอยู่ที่ประชาชน ทั้งนี้ เม่งจื๊อได้ย้ำถึงความสำคัญของประชาชนไว้ดังนี้ “มีหนทางหนึ่งแห่งการชนะจักรวรรดิ ชนะประชาชนแล้วท่านจะชนะจักรวรรดิ หนทางแห่งการชนะประชาชน คือยึดกุมหัวใจของเขาแล้วท่านจะชนะประชาชน”¹⁰ สาเหตุที่เม่งจื๊อได้ย้ำถึงความสำเร็จของผู้ปกครองว่าขึ้นอยู่กับ การยึดกุมหัวใจประชาชนก็เพราะว่า ปฏิกริยาของประชาชนต่อผู้ปกครองเป็นผลสะท้อนที่ชี้ให้เห็นเจตจำนงแห่งสวรรค์ (Will of Heaven) ได้ กล่าวคือ ให้อำนาจแก่ผู้ปกครองก็เพราะเห็นแก่สวัสดิภาพและความสุขของประ-

⁸ Ibid., Book VI : PART A, 11 “to go after this strayed heart”

⁹ Ibid., Book VII : PART A, 31 “...‘When a prince is not good is it permissible for a good and wise man who is his subject to banish him?’ It is permissible, ‘said Mencius,’ only if he had the motive of a Yi Yin, otherwise, it would be usurpation”

¹⁰ Ibid., Book IV : PART, A, 9 “There is a way to win the Empire; win the people you will the Empier. There is a way to win the people; win their hearts and you will win the people.”

ชาชน ถ้าประชาชนมีปฏิภริยาที่ดีต่อรัฐบาล สวรรค์ก็ต้องการให้ผู้ปกครองนั้นปกครองต่อไป แต่ถ้าประชาชนมีความเดือดร้อน สวรรค์ก็ปรารถนาที่จะส่งอำนาจการปกครองนั้นให้ผู้อื่นต่อไป เพราะฉะนั้น หนทางแห่งสวรรค์สำเร็จของผู้ปกครองคือปกครองประชาชนโดยมีความสุขของประชาชนเป็นจุดหมาย และล้มผลประโยชน์ส่วนตนเสีย และเมื่อใดที่ผู้ปกครองปกครองด้วยความจริงใจเช่นนี้แล้ว ประชาชนก็ย่อมตระหนักชัดด้วยหัวใจของประชาชนเอง

ฉะนั้นตามทรศนะของเม่งจื้อแล้ว ผู้ที่จะสามารถมีอำนาจครอบครองประเทศได้ถาวรนั้น ข้อสำคัญมีอยู่ข้อเดียวคือ ทำอย่างไรจึงจักทำให้ประชาชนนิยมนับถืออย่างจริงจังขึ้นมาได้ นั่นคือทำอย่างไรจึงจะทำให้ประชาชนมีความศรัทธาในตนขึ้นมา หรือประชาชนเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดที่รัฐบาลต้องดูแลเอาใจใส่ ดังที่เม่งจื้อเคยกราบทูลพระเจ้าชัชนอว้ ว่า “ผู้ที่เพลิดเพลีนเล่นดนตรีอยู่แต่เพียงผู้เดียว กับผู้ที่เพลิดเพลีนเล่นดนตรีร่วมกับคนทั้งหลาย ในสองคนนี้พระองค์เห็นผู้ใดหาความสำราญได้มากกว่ากัน” พระเจ้าชัชนอว้ตอบว่า “ผู้ที่เพลิดเพลีนเล่นดนตรีร่วมกับคนทั้งหลายมีความสำราญมากกว่า” เม่งจื้อกราบทูลต่อไปว่า “เปรียบเทียบเหมือนพระองค์บรรเลงดนตรีอยู่ ณ สถานที่นี้ ประชาชนได้ยินเสียงดนตรีนั้นแล้วหากันปวดเศียรเวียนเกล้าหน้านิ้วก็ว้ขมวด บ่นกันว่า “พระราชของเราช่างเพลิดเพลีนบรรเลงดนตรีอยู่ได้ แต่ไฉนจึงทำให้เราทั้งหลายต้องตกอยู่ในฐานะยากลำบาก บิดาต้องพลัดพรากจากบุตร พี่น้องสามีภรรยาต้องพลัดพรากจากกันอยู่คนละทิศละทาง หรือเปรียบอีกอย่างหนึ่งว่า พระองค์เสด็จยกกองทัพออกไปประพาสไพร ประชาชนเขาได้ยินเสียงระฆาฆาหะว้าง มองเห็นธงทิวปลิวไสว ทุกคนพากันปวดเศียรเวียนเกล้าหน้านิ้วก็ว้ขมวดอีก บ่นกันว่า “พระราชของเราช่างเพลิดเพลีนในการประพาสไพรอยู่ได้ แต่ไฉนทำให้พวกเราตกอยู่ในฐานะยากลำบาก บิดาต้องพลัดพรากจากบุตร พี่น้อง สามีภรรยาต้องพลัดพรากจากกันคนละทิศละทาง” ที่มีเสียงบ่นอึ้งมีกันอย่างนี้เพราะเหตุไร ก็เพราะพระองค์ไม่ยอมที่จะจ้กเสวยความสุขร่วมกับประชาชนนั่นเอง ในประการตรงกันข้ามในยามที่พระองค์เพลิดเพลีนบรรเลงดนตรีอยู่ ประชาชนได้ยินเข้า ต่างก็มีสีหน้าเบิกบานพูดกันว่า “พระราชของเราปราศจากโรค ทรงมีพระอนามัยแข็งแรง มิเช่นนั้นไหนเลยจักทรงดนตรีเพลิดเพลีนอยู่อย่างนี้” หรือในยามที่พระองค์เสด็จออกประพาสไพร ประชาชนก็พูดกันว่า “พระราชของเราปราศจากโรค ทรงมีพระอนามัยแข็งแรง มิเช่นนั้น ไหนเลยจักเสด็จออกมาเพลิดเพลีนด้วยการประพาสไพรได้” ที่มีเสียงพึงพอใจกันอย่างนี้ ก็เพราะพระองค์ยอมเสวยสุขร่วมกับประชาชน ดังนั้น ถ้าบัดนี้พระองค์สามารถเสวยความสุขร่วมกับประชาชนได้ ก็เชื่อว่ายอมเป็นจักรพรรดิของมหาปฐูพีนี้ได้โดยไม่ยากเลย”

นอกจากนี้ จากการที่เม่งจื้อพยายามพูดถึงความสำคัญของประชาชนธรรมดาสามัญ ทำให้เม่งจื้อได้ชื่อว่าเป็นผู้เสนอทฤษฎีทางการเมืองในรูปของประชาธิปไตย คือถือว่าอำนาจที่

ยิ่งใหญ่เป็นของประชาชน ทรศนะดังกล่าวถ้าจะผ่านไปแล้ว เป็นทรศนะธรรมดาสำหรับคนสมัยปัจจุบัน แต่สำหรับในสมัยของเม่งจื้อ เปรียบเสมือนสายฟ้าฟาด กล่าวคือ เป็นของใหม่อย่างมาก ทั้งนี้ เพราะมักมีความคิดกันว่าประชาชนนั้นเป็นผู้ที่ต่ำต้อยที่ต้องเสียเปรียบในสังคม อีกทั้งเป็นทรศนะที่แตกต่างจากทรศนะของขงจื้อโดยสิ้นเชิง เพราะว่าถึงแม้ขงจื้อเห็นความสำคัญของประชาชน แต่ขงจื้อก็ยังคงสนับสนุนความคิดที่ว่าผู้มีอำนาจสูงสุดเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือประชาชน จึงนับว่าเม่งจื้อก้าวไปไกลกว่าขงจื้อ

อีกประการหนึ่ง พื้นฐานรองรับอำนาจของประชาชนตามทรศนะของเม่งจื้อคือ เทียน หรือสวรรค์ ทั้งนี้เพราะ เจตจำนงของประชาชนคือเจตจำนงของสวรรค์ กษัตริย์พระองค์ใดประชาชนยอมรับ กษัตริย์พระองค์นั้นพระเจ้าก็ทรงยอมรับด้วย ถ้าหากพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดไม่ตั้งอยู่ในคุณธรรม ประชาชนย่อมมีสิทธิที่จะขจัด นั่นแสดงถึงอำนาจของประชาชนว่ามีสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงตัวผู้ปกครอง หรือทฤษฎีความถูกต้องแห่งการปฏิวัติ (Right of Revolution) หนังสือ The Book of History ได้กำหนดไว้ว่า

ประชาชนต้องได้รับการบำรุงเลี้ยง

และไม่ถูกเหยียบย่ำ

ประชาชนคือรากฐานของประเทศ

และถ้ารากฐานนั้นมั่นคง

ประเทศชาติก็จะสันติ

(The people should be cherished,

And should not be downtrodden

The people are the root of the country,

And, if the root is firm

The country will be tranquil.)

อะไรคือความสุขที่ผู้ปกครองต้องอำนวยให้แก่ประชาชน? เม่งจื้อมีความเห็นว่าคุณสมบัติของประชาชนเกิดจากการสนองตอบความต้องการขั้นพื้นฐานของตนได้แก่ ประชาชนต้องมีความสามารถเลี้ยงดูบิดามารดาได้ ตลอดเวลาของการเก็บเกี่ยวพืชผล ประชาชนไม่ควรถูกเกณฑ์ และต้องละทิ้งงานเก็บเกี่ยวผลไป นั่นย่อมหมายความว่า เม่งจื้อให้ความสำคัญแก่เศรษฐกิจของประชาชนเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะ เม่งจื้อตระหนักดีว่า มนุษย์ย่อมไม่สามารถตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมได้ ถ้าปราศจากทรัพย์สินสมบัติอันเป็นสิ่งบำรุงความสุขตามควรแก่อัตภาพ นอกจากให้ความสุขแก่ประชาชนในแง่เศรษฐกิจแล้ว ยังต้องให้การศึกษาแก่ประชาชนด้วย เพราะการศึกษาจะช่วยให้ประชาชนพัฒนาคุณธรรมของเขาได้ดังกล่าวนั้นแล้ว

ดังนั้นจะเห็นว่า ผู้ปกครองตามธรรมชาติของเม่งจื่อ เปรียบประดุจบิดาและมารดาของประชาชน ความสัมพันธ์ของผู้ปกครองวางอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรม กล่าวคือ ผู้ปกครองต้องมีความรักและความเมตตาต่อประชาชน ให้เหมือนกับที่บิดามารดามีความรักต่อบุตรและธิดาของตนที่เดียว ทั้งนี้ ความรักและความกรุณาที่ผู้ปกครองให้กับประชาชนเป็นสิ่งไม่ยากที่จะทำ เพราะว่า มนุษย์โดยธรรมชาติมีหัวใจแห่งความเมตตากรุณาอยู่แล้ว มนุษย์สามารถพัฒนาหัวใจแห่งความเมตตากรุณาได้ โดยรู้จักรักและเมตตากรุณาต่อบุตรธิดาของตนก่อน จากนั้นก็สามารถขยายความรักความเมตตาดังกล่าวไปยังบุคคลอื่นได้ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า ผู้ปกครองต้องรักประชาชนด้วยความรักชนิดเดียวกันกับความรักที่มอบให้บุตรธิดาของตน เม่งจื่อเห็นว่าเป็นความผิดพลาดของเม่งจื่อที่ “เชื่อว่ามนุษย์สามารถรักบุตรของพี่ชายไม่มากไปกว่าการรักลูกเพิ่งเกิดใหม่ของเพื่อนบ้าน”¹¹

รัฐบาลในอุดมคติของเม่งจื่อคือรัฐบาลที่มีความเมตตากรุณา และเม่งจื่อปฏิเสธรัฐบาลที่ปกครองประชาชนด้วยอำนาจ ตราบดที่ผู้ปกครองมีความเมตตากรุณาต่อประชาชนเป็นแรงจูงใจ ประชาชนก็จะเข้าใจและยอมรับถึงหน้าที่ของประชาชนเอง ความเมตตากรุณาจึงเป็นเอกลักษณ์ของผู้ปกครอง ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า ปรัชญาของขงจื่อที่เม่งจื่อเห็นความสำคัญคือคำสอนเรื่องคุณธรรม “เอ็น” (en) ซึ่งเม่งจื่อนำมากล่าวอ้างให้เป็นพื้นฐานของการปกครอง อีกทั้งยังถือได้ว่าเป็นความกล้าหาญของเม่งจื่อที่กล้าผลักดันความคิดเกี่ยวกับผู้ปกครองของเม่งจื่อออกมา ทั้งนี้เพราะในยุคของเม่งจื่อ ผู้ปกครองเป็นผู้มีอำนาจล้นฟ้าเหนือประชาชน

ถึงเม่งจื่อมีธรรมชาติที่แข็งแกร่งว่าผู้ปกครองมีอยู่เพื่อประชาชน แต่เม่งจื่อก็มิได้มีความคิดกว้างไปไกลถึงกับมีความปรารถนาที่จะให้ผู้ปกครองทำงานหนักเคียงข้างประชาชน ทั้งนี้ เพราะเม่งจื่อมีความเห็นว่า ในสังคมต้องมีบุคคลที่ทำหน้าที่แตกต่างกันออกไปและแลกเปลี่ยนผลผลิตของงานซึ่งกันและกัน งานของผู้ปกครองเป็นงานที่ยิ่งใหญ่กว่าในทุณา ผู้ปกครองไม่สามารถบริหารและทำเนาได้ในเวลาเดียวกัน ถ้าผู้ปกครองไม่จำเป็นต้องทำงานหนักเคียงข้างชาวนา ปัญหาอาจเกิดได้ว่า ทำให้ผู้ปกครองต้องมีชีวิตที่สบายกว่าประชาชนคนอื่น ๆ เม่งจื่อมีความเห็นว่า ผู้ปกครองต้องสบายกว่าประชาชนก็เพราะว่า ผู้ปกครองเป็นผู้ใช้ “หัวใจ” ส่วนคนอื่น ๆ ใช้ “กล้ามเนื้อ” ผู้ที่ใช้ “กล้ามเนื้อ” ก็ควรอยู่ใต้การปกครองของผู้ใช้ “หัวใจ” “หัวใจ” เป็นส่วนหนึ่งที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของมนุษย์ บุคคลผู้ให้ความสนใจต่อ “หัวใจ” จึงเป็นคนยิ่งใหญ่ที่ควรเป็นผู้ปกครอง

¹¹ Ibid., Book III : PART A, 5 "...Believes that a man love his brother's son no more than his neighbour's new born babe."

3. ทรศนะของเม้งจื่อต่อสงคราม

เนื่องจากเม้งจื่อให้ความสำคัญต่อประชาชน และความสุขของประชาชนเป็นจุดหมายของผู้ปกครอง ดังนั้น เม้งจื่อจึงมีทรศนะคัดค้านสงคราม เพราะสงครามย่อมนำความทุกข์ยากอันใหญ่หลวงมาให้ประชาชน อย่างไรก็ตาม เม้งจื่อยอมรับว่ามีสงครามที่เป็นธรรม สงครามนั้นก็คือสงครามล้มล้างผู้ปกครองที่ชั่วร้าย แต่ถ้าเป็นสงครามที่รุกรานแล้ว ล้วนเป็นสงครามที่ชั่วร้ายทั้งสิ้น เม้งจื่อได้ประณามนักค้าสงครามดังกล่าวไว้ว่า “ความตายเป็นการลงโทษที่เบาไปสำหรับคนเช่นนั้น”¹² ทั้งนี้ เพราะคนซึ่งเป็นนักค้าสงคราม ย่อมทำทุกอย่างเพื่อผู้ปกครองที่ไร้ความเมตตากรุณา

¹² *Ibid.*, Book IV : PART A, 14 “Death is too light a punishment for such men.”